

โวหารภาพพจน์และรสวรรณคดีในกวีนิพนธ์ เรื่อง ฝูงนกเหนือวิหาร ของ โชคชัย บัณฑิต

Visual stylistics and Literary Flavor in the Anthology Flock of Birds Above the Temple by Chokchai Bundit

สันติ ทิพนานา¹

Santi Thippana¹

Received : 20 ธ.ค. 2565

Revised : 14 มิ.ย. 2566

Accepted : 21 ก.ค. 2566

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์โวหารภาพพจน์รสวรรณคดีในกวีนิพนธ์ เรื่อง ฝูงนกเหนือวิหาร ของโชคชัย บัณฑิต ซึ่งเป็นหนังสือกวีนิพนธ์ที่ได้รับรางวัลดีเด่นด้านกวีนิพนธ์ในการประกวดหนังสือดีเด่น ประจำปี พ.ศ. 2564 ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 63 บท การวิจัยครั้งนี้ได้อาศัยทฤษฎี โวหารภาพพจน์ และรสวรรณคดีสันสกฤตและรสวรรณคดีไทยมาประมวลสังเคราะห์เป็นเกณฑ์ในการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า มีโวหารภาพพจน์ที่ปรากฏ 6 ประเภท คือ 1) อุปมา 2) อุปลักษณ์ 3) อธิพจน์ 4) สัทพจน์ 5) บุคลาธิษฐาน และ 6) นามนัย ส่วนรสวรรณคดีที่ปรากฏ 10 รส ได้แก่ 1) ศานตรส เช่น การให้อภัยความสงบ 2) ศฤงคารรสหรือนารีปราโมทย์ เช่น ความรักของแม่ที่มีต่อลูก การระลึกถึงครูอาจารย์ 3) เราทรรสหรือพิโรธวาหัง เช่น อารมณ์โกรธที่มีต่อสัตว์และคน 4) กรุณารสหรือสัลลาปังคพิสัย เช่น การผิดหวังในความรัก ความทุกข์ 5) เสาวรสนี เช่น การชมดอกไม้และธรรมชาติ 6) ภยานกรส เช่น ความกลัว หรือกังวลกับเหตุการณ์ต่าง ๆ 7) วีรรส เช่น ความพากเพียรและความกล้าหาญ 8) อัทภูตรส เช่น ความแปลกใจและความทันสมัย 9) พิภัสสรส เช่น ความรู้สึกเบื่อหน่ายการทำงานและสังคมที่ย่ำแย่ และ 10) หาสยรส เช่น อารมณ์ขัน การวิเคราะห์โวหารภาพพจน์รสวรรณคดีในกวีนิพนธ์ เรื่อง ฝูงนกเหนือวิหาร ของโชคชัย บัณฑิต เป็นเพียงการวิเคราะห์ ตามแนวคิดสุนทรียศาสตร์ เพื่อให้เห็นความงามทางวรรณศิลป์

คำสำคัญ: โวหารภาพพจน์, รสวรรณคดี, กวีนิพนธ์

Abstract

This research paper aimed to analyze the visual stylistics and literary flavor in poetry of Chokchai Bundit anthology of Birds Above the Temple, which won the outstanding poetry award in the Outstanding Book Contest in 2021, the Office of the Basic Education Commission, Ministry of Education, total 63 chapters. This research relied on theories, rhetoric, imagery and flavors of Sanskrit literature and flavors of Thai literature to be synthesized as criteria for study. The results showed that there are 6 types of rhetoric that appear: 1) metaphor, 2) metaphor, 3) apocalypse, 4) phonetic, 5) personality, and 6) noun. The 10 flavors of literature are: 1) Shantaras, such as forgiveness and peace, 2) Saringkaras or Naripramot, such as a mother's love for her child, remembering teachers, 3) Anger or anger towards animals and people, 4) Kindness or sallapankpisai, such as disappointment in love, suffering, 5) passion fruit, such as viewing flowers and nature, 6) Bhayankorns,

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด อีเมล: thippana@reru.ac.th

¹ Lecturer, Major Thai Language Department, Faculty of Education, Roi-Et Rajabhat University, Email: thippana@reru.ac.th

such as fear or worry about events, 7) heroism such as perseverance and courage, 8) Atphuts, such as surprise and modernity, 9) Pepatsorn, such as feeling bored of poor work and society, and 10) Finding flavors such as humor. The rhetorical analysis of literary imagery in Chokchai Bundit poetry entitled Flock of Birds Nua Viharn is just an analysis according to aesthetic concepts to see the beauty of literature.

Keywords: Visual stylistics, Taste of literature, Poetry

บทนำ

กวีนิพนธ์เป็นคำประพันธ์ชนิดหนึ่งที่แต่งขึ้นอย่างมีศิลปะและมีชั้นเชิงในการใช้ภาษาที่มีวรรณศิลป์ เป็นงานเขียนที่มีความงามด้านรูปแบบ ด้านเนื้อหา ด้านสุนทรียะ ด้านรสวรรณคดี และด้านอารมณ์ความรู้สึกของกวีที่ถ่ายทอดไปยังผู้อ่านให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกเพลิดเพลิน สะเทือนใจ หรือคล้อยตามไปในบทประพันธ์นั้น ๆ ดังที่ กุสุมา รักขมณี (2549: 16-17) กล่าวถึง ความหมายของกวีนิพนธ์โดยอ้างความหมายของวรรณคดี ตามทัศนะของพระยาอนุমানราชชนสรูปว่างานเขียนประเภทกวีนิพนธ์หมายถึงบทประพันธ์ที่มีลักษณะเด่นในเชิงประพันธ์ มีคุณค่าทางอารมณ์ความรู้สึกแก่ผู้อ่านผู้ฟังเป็นวรรณคดีที่มีวรรณศิลป์ อาจเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ได้ สอดคล้องกับ ดวงมน จิตรจางานค์ (2543: 5) กล่าวว่ากวีนิพนธ์เป็นงานสร้างสรรค์แขนงหนึ่งของวรรณคดีที่มีความเข้มข้นทางอารมณ์มากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับงานวรรณศิลป์ประเภทอื่น การอ่านกวีนิพนธ์จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างภูมิปัญญาแก่มนุษย์ ช่วยให้เข้าใจความรู้สึกนึกคิด ได้รับความรู้และประสบการณ์จากผู้อื่นที่แวดล้อมอยู่ในสังคมทั้งใกล้และไกล นอกจากนี้ด้วยศิลปะและความงามทางภาษาที่เปี่ยมไปด้วยวรรณศิลป์ ช่วยให้ผู้อ่านเกิดความอึดเอมในความคิดและอารมณ์ได้เป็นอย่างดี การอ่านบทกวีนิพนธ์ที่มีคุณค่าจะช่วยปลูกเร้าความรู้สึกนึกคิด ตามที่กวีต้องการให้เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านด้านต่าง ๆ เช่น ความรักอันเป็นพื้นฐานทางจิตใจที่สำคัญของมนุษย์ โดยการถ่ายทอดให้เห็นอิทธิพลของความรักได้อย่างลึกซึ้งงดงามทั้งความรักระหว่างหนุ่มสาว ความรักระหว่างบิดามารดากับบุตร และความรักระหว่างมิตรสหาย และความรักที่มีต่อธรรมชาติและมวลมนุษย์

นอกจากนี้กวีนิพนธ์ยังหมายถึงถ้อยคำที่เรียบเรียงขึ้น โดยมีรูปแบบกำหนดตามฉันทลักษณ์ มีความไพเราะด้วยการสรรคำ การใช้เสียงสัมผัสและจังหวะลีลา มีความหมายกว้างลึกและเข้มข้น กระทบอารมณ์ได้ยิ่งกว่าการกล่าวด้วยภาษาธรรมดา บทกวีนิพนธ์จึงยังลึกลงในจิตใจของมนุษย์ได้ดีกว่าและถึงแม้ว่าบทบาทที่ชัดเจนที่สุดของบทกวีนิพนธ์ คือ การสร้างอารมณ์สะเทือนใจและการใช้เสียงเสนาะ แต่กระนั้นบทกวีนิพนธ์ยังมีความเหมาะสมที่จะใช้เล่าเรื่อง แสดงข้อคิด และอื่น ๆ อีกหลายประการ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 35) นอกจากนี้ ธเนศ เวศร์ภาดา (2549: 154) กล่าวว่าภาษาในวรรณคดี เกิดจากการสร้างสรรค์ของกวีที่อาศัยความประณีต คัดกรอง และเลือกเฟ้น ดังที่ สรียกานต์ ยี่เก็งเอี่ยม (2564: 226) กล่าวว่า กวีนิพนธ์ในสมัยก่อนเปรียบได้กับงานวิจิตรศิลป์ เพราะกวีมักให้ความสำคัญกับสุนทรียภาพ เช่น ความงามด้านคำ ความงามด้านเสียงคำที่ไพเราะ และความงามด้านภาพพจน์การเปรียบเทียบ ทำให้เห็นถึงความพิถีพิถันและชั้นเชิงของกวี ที่ได้นำเสนอผ่านกวีนิพนธ์ทั้งที่เป็นวรรณคดีราชสำนัก วรรณคดีชาวบ้าน และวรรณกรรมชาดก สอดคล้องกับ ปราโมทย์ ชูเดช (2549: 41) กล่าวว่า ภาพพจน์และรสวรรณคดีเป็นสุนทรียะ คือ ความงามในภาษา กวีจะใช้ภาพพจน์เพื่อเป็นการเปรียบเทียบหรืออธิบาย สิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ส่วนรสวรรณคดีไทยนั้นเป็นลีลาแห่งความงามของการใช้คำเพื่อสื่ออารมณ์ รสวรรณคดีจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่จะทำให้กวีนิพนธ์มีความสวยงาม มีความไพเราะ มีสุนทรียะของคำและความหมาย สามารถสื่อสารกับผู้อ่านได้เป็นอย่างดี ดังที่ กุสุมา รักขมณี (2549: 24) กล่าวว่า รส คือปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านเมื่อได้รับรู้อารมณ์ที่กวีถ่ายทอดไว้ในวรรณคดี สอดคล้องกับ นอกจากนี้ อารยา ธิรมงคลจิต (2561: 22) กล่าวว่า รสและลีลาในวรรณคดี ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งในการแต่งคำประพันธ์ให้ดีเด่นถึงขั้นวรรณศิลป์ก็คือ รสและลีลารส ในที่นี้คือ รสของคำประพันธ์ เป็นรสในวรรณคดีบาลี และสันสกฤต ส่วนลีลา หมายถึง ท่วงทำนองในการแต่งคำประพันธ์ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่ไทยเราคิดขึ้นมาเอง เดิมลีลาใช้เป็นหลักในการแต่งเพลงยาว แต่ต่อมานำมาใช้

ในการแต่งคำประพันธ์ทั่วไป ซึ่งลีลาบางแบบมีลักษณะตรงหรือคล้ายกับรสรวมคติบาลีและสันสกฤต จึงใช้เปรียบเทียบเทียบซึ่งกันและกันได้

โชคชัย บัณฑิต เป็นนามปากกาของ นายโชคชัย บัณฑิตศิลปะคึกคัก เป็นอาจารย์และนักเขียนรางวัลซีไรต์เรื่องบ้านเก่า ประจำปี พ.ศ. 2544 เริ่มมีผลงานเผยแพร่ตามหน้านิตยสารและวารสารต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2528 ขณะเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้รับรางวัลบทกวีดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2552 เรื่อง เหตุการณ์ในกองถ่าย รางวัลชมเชยรวมบทกวีหลากถ้อยในรอยทาง ประจำปี พ.ศ. 2560 ได้รับรางวัลศิลปินแห่งชาติเจ้าพระยา ประจำปี พ.ศ. 2561 รางวัลวรรณกรรมแม่น้ำโขง ประจำปี พ.ศ. 2561 รางวัลราชชมงคลสรรเสริญกิตติมศักดิ์ ประจำปี พ.ศ. 2562 ปัจจุบันรับราชการเป็นอาจารย์สอนวิชาภาษาไทยอยู่ที่ศูนย์ฝึกพัฒนาวิทยากร จังหวัดสมุทรปราการ โชคชัย บัณฑิต เป็นนักเขียนที่มีผลงานอย่างต่อเนื่อง โดยมีผลงานรวมเล่ม เช่น กังสดาลดอกไม้ ลมอ่อนตะวันอุ่น งานกวีในร่มไม้ บ้านเก่า เขียนกระดากวาดละคร รูปฉายลายซีพีกวีดูโออิทบนเพชบุ๊กของฝากจากแดนไกล หลากถ้อยในรอยทาง ไต้เมฆต่างเมือง และฝูงนกเหนือวิหาร

ฝูงนกเหนือวิหารเป็นหนังสือรวมกวีนิพนธ์ของโชคชัย บัณฑิต ได้รับรางวัลดีเด่นประเภทหนังสือกวีนิพนธ์ ในการประกวดหนังสือดีเด่น ประจำปี พ.ศ. 2564 ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการจากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษาโวหารภาพพจน์และรสรวมคติในกวีนิพนธ์เรื่องฝูงนกเหนือวิหารที่ผู้เขียนได้สะท้อนเรื่องราวต่าง ๆ และอารมณ์ความรู้สึกผ่านสายตาและจินตนาการ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าถึงโวหารภาพพจน์และรสรวมคติของบทกวีที่ผู้เขียนได้สะท้อนผ่านมุมมองต่าง ๆ ที่สอดแทรกในบทกวีจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะวิเคราะห์โวหารภาพพจน์และรสรวมคติในงานเขียนเรื่องฝูงนกเหนือวิหาร ของโชคชัย บัณฑิต มีโวหารภาพพจน์และรสรวมคติอย่างไร มีอารมณ์ความสะเทือนใจที่ถ่ายทอดผ่านบทกวีอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์โวหารภาพพจน์ในกวีนิพนธ์ เรื่อง ฝูงนกเหนือวิหาร ของ โชคชัย บัณฑิต
2. เพื่อวิเคราะห์รสรวมคติในกวีนิพนธ์ เรื่อง ฝูงนกเหนือวิหาร ของ โชคชัย บัณฑิต

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย คือ วิเคราะห์โวหารภาพพจน์และรสรวมคติในกวีนิพนธ์เรื่อง ฝูงนกเหนือวิหาร ของ โชคชัย บัณฑิต (โชคชัย บัณฑิต, 2564) จำนวน 63 บท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิเคราะห์โวหารภาพพจน์และรสรวมคติในกวีนิพนธ์ เรื่อง ฝูงนกเหนือวิหาร ของโชคชัย บัณฑิต ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนวิธีการดำเนินการวิจัยไว้ ดังนี้

1. การศึกษาและรวบรวมข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่มีลักษณะสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายในการวิจัย เช่น การศึกษากวีนิพนธ์เรื่อง ฝูงนกเหนือวิหาร ของโชคชัย บัณฑิต การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกวีนิพนธ์ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกวีนิพนธ์ ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับโวหารภาพพจน์และรสรวมคติไทยเพื่อใช้ในการวิจัย และศึกษาประวัติและผลงานของโชคชัย บัณฑิต นักเขียนรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน เรื่อง บ้านเก่า (ซีไรต์) พ.ศ. 2544

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ได้ตั้งไว้ โดยศึกษารวบรวมเอกสารแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบรรณคดีไทยและสันสกฤต และวิเคราะห์บรรณคดีจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ โดยใช้เกณฑ์การวิเคราะห์โวหารภาพพจน์ของ วิเชียร เกษประทุม (2558: 312-314) และบรรณคดีของ นิชาภา กระกรกุล และสุภาพร คงศิริรัตน์ (2560: 38) ที่ได้มีการปรับบรรณคดีให้ครอบคลุมกับบริบทของวรรณกรรมไทยได้ทั้งหมด 10 รส ผู้วิจัยจึงใช้เป็นแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิเคราะห์โวหารภาพพจน์และบรรณคดีในกวีนิพนธ์เรื่อง ฝูงนกเหนือวิหาร ของโชคชัย บัณทิต จำนวน 63 บท ดังนี้ (โชคชัย บัณทิต, 2564)

1. โวหารภาพพจน์ในกวีนิพนธ์เรื่อง ฝูงนกเหนือวิหาร ของ โชคชัย บัณทิต

1.1 อุปมา คือ การเปรียบเทียบโดยการนำของ 2 สิ่งที่ต่างพวกกันมาเปรียบเทียบกัน มักมีคำว่า เหมือน ดัง ดุจ เถก ราว (กับ) ปาน ประหนึ่ง เพียง กล คล้าย เป็นคำเชื่อม ดังบทกวี ระบายไร่นาง มีการใช้อุปมาในการเปรียบเทียบดังเช่น “ผืนระนาดขาดรางเหมือนนางพราภ” มีการใช้คำบ่งชี้คือคำว่า “เหมือน” โดยเปรียบเทียบความรักของชายหนุ่มที่ต้องพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รัก ซึ่งได้เปรียบเทียบถึงเครื่องดนตรีไทยชนิดหนึ่งชื่อระนาด ซึ่งประกอบด้วยผืนระนาดและรางระนาด ถ้าหากขาดเครื่องอุปกรณ์ชิ้นใดชิ้นหนึ่งเครื่องดนตรีนั้นก็ไม่สมบูรณ์ ไม่สามารถบรรเลงเพลงได้ แต่ทว่าบรรเลงได้ก็ไม่ไพเราะเสนาะหู เป็นความเศร้าโศกเสียใจที่ต้องจากกันและใคร่ครวญถึงนาง อีกทั้งยังกล่าวถึงสิ่งที่ต้องจากรังย่อมคิดถึงถิ่นที่อยู่อาศัย คล้ายกับคนที่ต้องจากบ้านเรือน ทำให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกเศร้าใจที่ต้องจากกัน ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณทิต, 2564: 25)

ผืนระนาดขาดรางเหมือนนางพราภ

เพลงนกจากพราภรักเกินหลังถ้อย

สร้อยสนตัดขาดค่าน้ำต้าย้อย

เพลงนางครวญแสนกร่อยปล่อยชายครวญ

มอญร้องไห้ไม่แข่งก็แปร่งหู

เหมือนไม้คู่ขาดหายพาให้หวน

กรอทำนองขาดเสน่ห้านางเรรวน

พี่เซชวนแทบทรุดชีพชานชม

1.2 อุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบโดยเปรียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง คำที่ใช้เปรียบเทียบ ได้แก่คำว่า เป็น คือ เท่า หรือเรียกให้เข้าใจง่ายว่า “การเปรียบเป็น” ดังบทกวี ปากกา คือ ระยะเวลาของความคิดถึง มีการใช้อุปลักษณ์ในการเปรียบเทียบ ดังเช่น “ปากกา คือ ระยะเวลาของความคิดถึง” มีการใช้คำบ่งชี้คือคำว่า “คือ” โดยเปรียบเทียบความคิดถึงของชายหนุ่มกับหญิงสาวที่ต้องจากกันไป ถึงแม้ระยะทางนั้นจะไกลขนาดไหนก็ตาม ก็สามารถเขียนความรู้สึกความคิดถึง ความทรงจำที่ดีด้วยปากกาเพื่อฝากไปยังคนที่รักได้ นอกจากนี้ก็ยังใช้อุปลักษณ์ในการเปรียบเทียบคำว่า “เป็น” เพื่อเปรียบเทียบความคิดถึงเป็นถ้อยคำได้อย่างลึกซึ้ง ทำให้เกิดความประทับใจและซาบซึ้งกินใจ ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณทิต, 2564: 16)

ปากกา คือ ระยะเวลาของความคิดถึง

จากจุดหนึ่งถึงจุดไหนแม่ไกลห่าง

ฝากคำทักจากใจแม่ไกลทาง

ถึงเลื่อนรางอย่างไรก็ไม่ลบล

เขียนและเขียนเปลี่ยนคิดถึงเป็นถ้อยคำ

ความทรงจำแสนดีไม่มีจบ

คือปากกาคิดถึงซึ่งทาบทาบ

อาจไม่ครบถ้อยคำจากสำนึก

1.3 อธิพนธ์ คือ การกล่าวเกินความจริงเพื่อเน้นข้อความให้มีน้ำหนักยิ่งขึ้น และให้ความรู้สึกเพิ่มขึ้น ดังบทกวี ลุ่ม หลง มีการใช้อธิพนธ์ คือ “กักขังวัยเยาว์เกินเข้าเยือน” มีการใช้คำบ่งชี้ที่เป็นอธิพนธ์คือ คำว่า “กักขังวัยเยาว์” ซึ่งในความเป็นจริงแล้วเราไม่สามารถที่จะไปกักขังวัย หรืออายุของใครได้ เพราะอายุของคนเราเพิ่มขึ้นทุกวันทุกนาที นอกจากนี้ยังใช้อธิพนธ์ที่ว่า “ແຂ່ງແຂ້ງความผันห้ำผันเปลี่ยน” ซึ่งในความจริงก็ไม่สามารถແຂ่งความผันได้ กวีอาจจะใช้อธิพนธ์เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณฑิต, 2564: 26)

ແຂ່ງແຂ້ງความผันห้ำผันเปลี่ยน

วกลเวียนเขียนย่ำแต่คำเก่า

จงจำความสุขเกินรุกรเรา

กักขังวัยเยาว์เกินเข้าเยือน

หวงแหนสัมพันธ์ราวกันเขต

ซึ่งภูมิประเทศขวางเขตเพื่อน

ปิดสันบันน้ำราวย่ำเดือน

เชือดเดือนเชือดใจห้ามใครมอง

1.4 บุคคลวัตหรือบุคลาธิษฐาน คือ การทำให้สิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ทำกริยาอาการ หรือมีความรู้สึกเหมือนมนุษย์ ดังบทกวี ลุ่ม หลง มีการใช้บุคคลวัตหรือบุคลาธิษฐาน คือ “มรสุมคลุ้มคลั่งฝิ่งชีวิต” มีการใช้คำบ่งชี้คือ คำว่า “มรสุมคลุ้มคลั่ง” โดยกวีใช้กลวิธีบุคลาธิษฐาน มาเปรียบเทียบกับการทำงานที่เป็นงานที่หนักและมีอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย ทำให้งานที่ทำนั้นไม่ประสบความสำเร็จคล้ายกับทะเลที่ต้องเจอกับลมมรสุม คลื่นสูง ลมแรง เปรียบเทียบชีวิตคนที่ต้องเจอกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ซึ่งนำอากัปกริยาของมนุษย์มาเปรียบเทียบกับมรสุมมีความรู้สึกว่ามีชีวิตในการทำงาน นอกจากนี้กวียังใช้บุคลาธิษฐานในการเปรียบเทียบอีกหนึ่งบท คือ “ทรายแตกตื่นคลื่นโทะสะ” กวีใช้บุคลาธิษฐานในการเปรียบเทียบให้ทรายซึ่งไม่มีชีวิต ให้มีชีวิต มีความรู้สึกเหมือนมนุษย์ ทำให้เข้าใจถึงคนที่ทำงานหนักแล้วมีปัญหาอุปสรรค จนบางคนจากที่เป็นมิตรอาจกลายเป็นศัตรูในที่ทำงาน หรืออาจจากเพื่อนที่สนิทกลายเป็นศัตรูในที่สุด ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณฑิต, 2564: 49)

ความอ่อนหวานถูกงานหนักพรากไปแล้ว

เหลือเพียงแววหน้าหวาดเกินคาดหวัง

โลกด้านดีที่หมายก็พ่ายพัง

มรสุมคลุ้มคลั่งฝิ่งชีวิต

โลกด้านลบโถมแรงขึ้นแต่งหาด

ม้วนเกลียวพาดพาดเกี่ยวความเบี้ยวบิด

ทรายแตกตื่นคลื่นโทะสะเข้าประชิด

ทำลายมิตรมิตรจมอามรณ์ร้าย

1.5 สัทพจน์ คือ ภาพพจน์ที่เลียนเสียง (สัท=เสียง) หรือแสดงลักษณะอาการต่าง ๆ อาจเป็นการเลียนเสียงธรรมชาติ เสียงสัตว์ร้อง เสียงเครื่องดนตรี เสียงเครื่องใช้หรือลักษณะอาการต่าง ๆ ดังบทกวี ชีพจรแผ่นดินใจ มีการใช้สัทพจน์คือ “หิ่งเรไรให้เสียงลมเบี่ยงววก” โดยกวีได้กรอกล่าวถึงเสียงหิ่งเรไร ซึ่งเป็นเสียงของสัตว์ 2 ชนิด ได้แก่ จิ้งหรีดและเรไร ซึ่งเป็นจักจั่นชนิดหนึ่ง จึงทำให้เกิดเสียงร้องประสานเสียงของสัตว์ทั้ง 2 ชนิด ซึ่งอาจทำให้เกิดเสียงสูงและต่ำ ในขณะเดียวกัน

ยังมีเสียงไปไม้กระทบเสียดสีกัน เสียงน้ำตก ทำให้เห็นภาพของป่าที่มีเสียงของแมลงรวมถึงสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ มากมาย มีกังวานสลับกันไปมา ประสานเสียงกับเสียงนกกลางคืน ทำให้เกิดเสียงทำนองเพลงของป่าที่แสนจะน่ากลัวและวังเวง ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณฑิต, 2564: 82)

ภูผวังค์สังคิตลมตีตี
เปล่งดนตรีไปไม้สายน้ำตก
หิ่งห้อยให้เสียงลมเปี้ยววก
सानทำนองของวิหคขึ้นอกฟ้า
กลางคอดยงพงษ์รัฐชวยขอบ
ไร้คำตอบของคำถามตามเข่นฆ่า
อิสเรีแห่งชีวา
อาจทำนองของป่าฟังน่ากลัว

1.6 นามนัย คือ การใช้ชื่อส่วนประกอบที่โดดเด่นของสิ่งหนึ่งแทนสิ่งนั้น ๆ ทั้งหมด และส่วนประกอบดังกล่าวกับสิ่งนั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ดังบทกวี ยิ่งรัก มีการใช้นามนัย โดยใช้คำบ่งชี้คือคำว่า “ปวงชน” โดยกวี ใช้นามนัยเพื่ออธิบาย หมายถึง ผู้คนมากมายในประเทศนั้น มิมิตรไมตรีต่อกัน หากปวงชนมีความรัก เพราะรักคือการให้ ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณฑิต, 2564: 28)

จากลุ่มหล่งสู่ปลงปลดในรสรัก
ด้วยตระหนักการให้ไซ่ถอยหนี
รักปวงชนล้นหลากมากไมตรี
รักความดีชี้ชีชีวิตเธอ
รักความดีชี้ชีชีวิตฉัน
จึงมีกันและกันมันเสมอ
ไซ่มีเราเพียงจึงล้ำเผลอ
แต่มีเธอรอบทิศชีวิตเรา

2. รสวรรณคดีในกวีนิพนธ์เรื่อง ฝูงนกเหนือวิหาร ของ โชคชัย บัณฑิต

2.1 ศานตรส คือ รสที่เกิดจากการรับรู้อารมณ์ความรู้สึกความสงบของตัวละครเช่น การปล่อยวาง เมตตาการให้อภัย ไม่พยาบาท (นิชานา กระกรกุล และสุภาพร คงศิริรัตน์, 2560: 39-40) ตัวอย่างบทกวี ยิ่งรัก มีรสวรรณคดีเกี่ยวกับการให้อภัยหรือการชำระจิตใจให้มีความสุขให้ปราศจากความคับแค้นใจ หรือการแก้แค้นออกจากใจ หากเราให้อภัยเป็นเราก็จะเกิดความสุขทางใจ จิตใจมีความสุขใสสะอาด หากเราอภัยไม่เป็น ความแค้นหรือความพยาบาท มันจะยิ่งฝังลึกและกัดกินชีวิตของคนคนนั้นไปตลอด ทำให้ชีวิตนั้นไม่มีความสุข เช่นเดียวกัน หากเราให้อภัยเป็น หมั่นชำระจิตใจให้ผ่องแผ้ว ชีวิตของคนคนนั้น ย่อมที่จะมีความสุขในชีวิตตลอดไป ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณฑิต, 2564: 35)

เพียงขัดสีสนิมด้วยยัมรับ
รู้เกิดดับสรรพลิ่งสร้างสรรค์
สนิมใจใสกระจ่างเช่นกลางวัน
ขัดถูมันให้จบลบบภาพแค้น
ยิ่งลี้กลองความทรงจำยิ่งชำระ
ยิ่งกระจะกระจ่างคราบฝังแน่น
ยิ่งขัดถูโคมทองยิ่งส่องแทน

ออกจากแดนแค้นคับเอื้อมจับรู้ง

2.2 ศกฺรคารส หรือ นารีปราโมทย์ คือ รสที่เกิดจากการรับรู้อารมณ์ความรู้สึกของตัวละครที่เกิดจากความซาบซึ้งในความรักระหว่างบุคคล ได้แก่ ความรักของเพื่อน ความรักของพ่อแม่กับลูก ความรักของครูกับลูกศิษย์ ความรักของเจ้านายและลูกน้อง ความรักระหว่างหนุ่มสาว (ฉนิชาภา กระกรกุล และสุภาพร คงศิริรัตน์, 2560: 39-40) ตัวอย่างบทกวี คำแปล มีรสวรรณคดีที่เกี่ยวกับอารมณ์ความรักของแม่ที่มีต่อลูก คือการส่งภาษารักจากลูกสู่แม่หรือแม่สู่ลูก เวลาหิว เจ็บ กลัว ก็ร้องไห้แง แต่เสียงร้องไห้นั้นส่งผ่านแม่ผู้ห่วงใย แม่ก็ยื่นฝ่ามือปลอบโยนเลี้ยงดูผู้เป็นลูกอย่างทะนุถนอม ฝ่ามือที่ลูบลูบอยู่ทุกวันไม่ไกลห่าง เสียงของลูกไม่ว่าจะเป็นเสียงร้องไห้ เสียงหัวเราะ ล้วนมีความหมายความสัมพันธ์ต่อผู้เป็นแม่ ไม่ว่าจะเป็นวันเกิดลูกหรือวันแม่ก็ตาม แต่ละวันล้วนมีความสำคัญเท่ากัน และเป็นการสื่อสารที่เป็นสากลระหว่างแม่กับลูก เพียงมองตาก็สามารถสื่อสารกับใจได้ถึงความรักที่มีให้ระหว่างแม่กับลูก เพื่อส่งภาษาที่แปลว่ารัก นี่คือความรักที่แท้จริงของผู้เป็นแม่ถ่ายทอดไปสู่ลูก ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณฑิต, 2564: 15)

เสียงของความสัมพันธ์ทุกวันลูก
แม่หมายปลุกผูกพันทุกวันแม่
ทุกวันคือห่วงใยให้ดูแล
คือรักแท้แม่ให้ไม่ห่างเลย
คือภาษาสากลพันภาษา
เพียงมองตาสื่อใจเหนือใดเอ๋ย
รินจากใจไหลหลังข้างคุนเคย
ค่อยค่อยเผยภาษาแปลว่ารัก

2.3 เราทรส หรือ พิโรธวาทัง คือ รสที่เกิดจากการรับรู้ความโกรธของตัวละคร ความโกรธนั้นมีหลายอย่าง เช่น ความโกรธที่เกิดจากการไม่เชื่อฟัง ความโกรธที่เกิดจากการถูกหักหลังทรยศ ความโกรธที่เกิดจากการไม่รักษาสัญญา ความโกรธที่เกิดจากการถูกดูหมิ่นศักดิ์ศรี (ฉนิชาภา กระกรกุล และสุภาพร คงศิริรัตน์, 2560: 39-40) ตัวอย่างบทกวี เรณูและเหล็กในมีรสวรรณคดีที่เกี่ยวกับอารมณ์โกรธที่ฝังตัวย โดยเบื้องต้นผู้เขียนได้กล่าวถึงชิ้นขมฝู้งฝู้งตัวน้อยที่น่ารัก หากดูเกสรดอกไม้ตามสวนดอกไม้ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มเมฆตั้งเค้าเหมือนมีลมพายุและฝนจะตก ทำให้ฝู้งฝู้งแตกกระเจิงและตกใจ และในที่สุดฝู้งฝู้งดังกล่าวก็เข้าตัวยจนได้รับความเจ็บปวดจนเลือดหยด อีกทั้งยังฝังเหล็กในแสนเจ็บปวด ฝู้งซึ่งเป็นแมลงที่มีเหล็กในตัวย หรืออาจฝังเหล็กในลงบนผิวหนังด้วย จนทำให้เกิดความรู้สึกคล้ายถูกเข็มแทงอย่างรุนแรง รู้สึกปวดแสบปวดร้อนหรือมีอาการคันบริเวณที่เกิดเป็นตุ่มบวมเป่งขึ้นมา ซึ่งอาจจะมึนตึ๊งแดงอยู่ตรงกลางและมีผิวหนังสีขาวอยู่โดยรอบ บางคนที่โดนตัวยแล้วแพ้พิษอาจเสียชีวิตได้ ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณฑิต, 2564: 24)

ยามอารมณ์โหมพัดเกินหยัดร่าง
สองปีกบางโบยโบกข้ามโศกเศร้า
ลมอารมณ์โถมถั่งเมฆตั้งเค้า
ปล่อยพายุผ่านเหยาเกินหยุดยั้ง
ฝู้งฝู้งน้อยแนบใจต่างไล่ตัวย
กระหน่ำแทงน้ำถ่อยเลือดย่อยหยด
ทิมเหล็กในให้อารมณ์โถมประดัง
เจ็บทุกครั้งทีคิดเพราะฤทธิ์ใคร

2.4 กรณารส หรือ สลลุปังคพิสัย คือ รสที่เกิดจากการรับรู้ความทุกข์โศก โดยมีทั้งความทุกข์ ในชีวิตที่มีความเป็นอยู่ที่แร้นแค้น ยากลำบาก ทุกข์จากภัยสงคราม ทุกข์ที่เกิดจากความไม่เท่าเทียมกันของสังคม ทุกข์จากการที่ต้องจากลา

บุคคลที่รักทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และเสียชีวิต ทุกข์ที่เกิดจากการคิดถึงบ้านเกิดเมืองนอน รวมทั้งความทุกข์โศกที่ไม่ได้สมหวังในความรัก (นิชาภา กระจกรกุล และสุภาพร คงศิริรัตน์, 2560: 39-40) ตัวอย่างบทกวี รัตนาวรรณคดีที่เกี่ยวกับอารมณ์ ความทุกข์โศกที่ไม่ได้สมหวังในความรัก โดยการเปรียบเทียบแบบอุปมาถึงมีฝนระนาด แต่ไม่มีรางที่จะใส่ฝนระนาด ก็เหมือน พี่กับน้องต้องพรากจากกัน ฟังเพลงนกกจากแล้วคิดถึงคนรักเกินที่จะพรรณนา จนร้องไห้หน้าตาไหลร่วงริน เพลงนางครวญที่เคยฟัง ก็แสนกร่อยไม่มีความไพเราะ ปลอ่ยชายคนรักต้องหวนคิดถึงนางอยู่ฝ่ายเดียว ฟังเพลงมอญร้องไห้ก็ไม่ไพเราะเหมือนที่เคยฟัง หรือเพลงโศกพม่าดนตรีก็เศร้าใจ ต้องฝันทรมาณให้ผ่านคืนวันไปให้ได้ เพราะถึงอย่างไรเขาก็ไม่รัก ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณจิต, 2564: 25)

มอญร้องไห้ไม่แข็งก็แปร่งหู
เหมือนไม้คู่ขาดหายพาให้หวน
กรอทำนองขาดเสน่ห้านางเรรวน
พี่เซชวนแทบทรุดชีพชานชม
โศกพม่าสาแก่ใจจูบไม่หวาน
ทรมาณวันคืนต้องฝันชม
หียบไม้้นวมตีกระแทกแทนแฝกคม
ให้สาสมแก่ใจเขาไม่รัก

2.5 สวรรสจนี้ คือ รสแห่งการชื่นชมความงาม เช่น บทชมความงามของตัวละคร บทชมความงามของบ้านเมือง บทชมความงามของธรรมชาติ บทชมความงามของกองทัพ บทชมความงามของราชรถ และบทชมความงามของสัตว์ (นิชาภา กระจกรกุล และสุภาพร คงศิริรัตน์, 2560: 39-40) ตัวอย่างบทกวี บทกวี เพลงนภา มีรสวรรณคดีที่เกี่ยวกับการชมธรรมชาติ ยามสนธยา คือ ช่วงเวลาก่อนพระอาทิตย์จะตกหรือลับขอบฟ้าไปแล้ว จะมีเสียงจกจั่นเรไรร้องระงมป่า มีกลิ่นหอมของดอกไม้ ซึ่งเป็นธรรมชาติที่น่ารื่นรมย์เป็นอย่างมาก เมื่อพระอาทิตย์ลับขอบฟ้าไปแล้ว จะมีเสียงจิ้งหรีดหรือแมลงที่ร้องตอนกลางคืน บนท้องฟ้ามีพระจันทร์ และมีกลุ่มดาวส่องแสงระยิบระยับ มีหยามน้ำค้างหยดลงมาบนยอดหญ้าพอให้จิ้งหรีดเรไรได้ดูดดื่มน้ำ ประทับชีวิต บรรยากาศแบบนี้เป็นบรรยากาศที่มีความสุขตลอดคืน ถ้าหากใครได้สัมผัส ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณจิต, 2564: 101)

สนธยายืนหัตถ์ฟ้าสู่ห้วงฟ้า
เลื่อนแสงจ๋าวันลมสันไหว
โรยสำเนียงโพล่พล่เสียงเรไร
หุบกลีบใบไม้ดอกพลั่วหมอกมา
ดาววันเรืองรอนรอนเริ่มซ่อนแสง
เด่นสำแดงแต่งสรวงห้วงเวหา
สีส้มสุกปลุกค่าพร้อมออาลา
สนธยาอาลัยอีกวัยวัน

2.6 ภายนอกรส คือ รสที่เกิดจากการรับรู้อารมณ์ความรู้สึกของตัวละครซึ่งเกิดจากความกลัว ได้แก่ ความกลัวที่เกิดจากภัยสงคราม ความกลัวที่จะถูกทำร้าย (นิชาภา กระจกรกุล และสุภาพร คงศิริรัตน์, 2560: 39-40) ตัวอย่างบทกวี ชาตีหมา มีรสวรรณคดีที่เกี่ยวกับอารมณ์ที่เกิดจากความกลัวกับเหตุการณ์ฝูงสุนัขพันธุ์พิบูล กัดขย้ำคนแก่จนใบหน้าเป็นแผลเหวอะหวะ แผลฉีกขาด มีคนเข้าไปช่วยแต่ก็ช่วยไม่ได้ เพราะสุนัขพันธุ์นี้นิสัยดุร้าย ถ้าได้กัดแล้วไม่ปล่อยง่าย ๆ พิบูลทำร้ายคน หรือเจ้าของ จนได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิตอยู่บ่อย ๆ จนเป็นข่าวหน้าหนึ่งอยู่เป็นประจำ ด้านนักข่าวหรือผู้ประกาศก็หาข้อมูลข่าวมาสารพัด มีการวิเคราะห์ต่าง ๆ นานา เช่น สุนัขพันธุ์พิบูลอาจติดสัด หรืออาจถูกขังทำให้มันซึมเศร้า หรือมันคือจำฝูงหรือห้วงอาณาเขต

จนต้องเกิดเหตุการณ์สุนัขกัดคนแล้วคนเล่า บางคนบาดเจ็บแต่บางคนอาจเสียชีวิตด้วยการเลี้ยงสัตว์ที่ดูร้ายไว้ในบ้าน แม้แต่เจ้าของอาจตกเป็นเหยื่อก็ได้ ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณฉิต, 2564: 38)

มันขยี้แม่เฒ่าโอดเข้าพัด
ทั้งจ้องกัดใบหน้าหมายฆ่าเข่น
คนเข้าช่วยได้เพียงแค่วิ่งเบน
ก่อนมันแผ่นเข้าโผนกระโจนจับ
ขวานหน้าหนึ่งตึงเลือดให้เดือดพล่าน
ปลุกสัญชาตญาณให้ด้านกลับ
ปล่อยฝูงหมามากมายเกินไถ่นับ
ทั้งพิพบูลเบียดขับไล่จับเรา

2.7 วีรรส คือ รสที่เกิดจากการรับรู้อารมณ์ความรู้สึกของตัวละครที่มีความมุ่งมั่น กล้าหาญ บากบั่น พากเพียร เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย เช่น ความกล้าที่จะแบกรับความทุกข์และปัญหาทั้งปวงโดยไม่แพรงพรายหรือร้องขอให้ผู้อื่นมาช่วยเหลือ กล้าคิดริเริ่มในการประกอบกิจการต่าง ๆ กล้าที่จะไม่ยอมแพ้ต่อโชคชะตาลิขิต กล้าที่จะปกป้องในศักดิ์ศรีของตน กล้าที่จะทำในสิ่งที่ถูกต้องแม้จะนำมาซึ่งอันตรายที่อยู่ข้างหน้า (ฉิษาภา กระกรกุล และสุภาพร คงศิริรัตน์, 2560: 39-40) ตัวอย่างบทกวีการกลายเป็นตัวละครนักเรียน มีสรรพนามที่เกี่ยวกับอารมณ์กล้าหาญบากบั่น พากเพียร เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย โดยกวีได้กล่าวถึงตนเองที่เป็นนักเขียนที่มีความสามารถในการเขียนบทกวีที่ทำให้คนอ่านมีความโศกเศร้า มีความสุข หรือความคิดด้วยถ้อยคำที่กวีวิจิตรสรรคขึ้น ให้อารมณ์ความรู้สึกผ่านตัวอักษร แม้จะอยู่ที่ไหนก็สามารถเขียนบทกวีได้ แม้ในโลกนี้จะดูเหมือนไร้ญาติขาดมิตร แต่เรื่องราวที่นำมาเขียนหรือตัวละครก็ล้วนมาจากชีวิตจริงและสิ่งที่สังเกตจากโลกออนไลน์ ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณฉิต, 2564: 65)

กูคือนักเขียนผู้เปลี่ยนโลก
เปลี่ยนเศร้าเป็นโศกด้วยศัพท์แสง
ตัวกู้อยู่ไหนไม่เปลี่ยนแปลง
สำแดงอารมณ์เนียนคมคำ
ในโลกเสมือนไร้เพื่อนมิตร
เจ้าคิดเจ้าแค้นแสนต่ำต้อย
ชุดกันคนจริงยิ่งตอกย้ำ
เหมือนนำตัวละครมาซ่อนตน

2.8 อัทธทรส คือ รสที่เกิดจากการได้รับรู้ความน่าพิศวงอารมณ์แปลกใจ ประหลาดใจ (ฉิษาภา กระกรกุล และสุภาพร คงศิริรัตน์, 2560: 39-40) ตัวอย่างบทกวี แอปพลิเคชัน มีสรรพนามที่เกี่ยวกับอารมณ์แปลกใจกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเฉพาะกล้องมือถือ สามารถที่จะถ่ายรูปให้มีความสวยงาม เต็มสีสันปรับแต่งแสงได้ เช่น ถ่ายรูปแล้วหน้าดำก็สามารถปรับแสง หรือแต่งภาพให้หน้าขาวนวลได้อย่างสบาย หรือดวงตาเล็กอยากให้ตาโตก็สามารถปรับได้ อยากให้หน้าเรียวเซ็กซี่ สามารถปรับแต่งได้ ปรับแสง ปรับขนาด ปรับสีสัน หรือตรงที่คิดว่าไม่สวยก็สามารถตกแต่งได้ในจอโทรศัพท์มือถือ ภาพที่ทุกคนเห็นในสื่อโซเชียลเน็ตเวิร์คอาจจะไม่ใช่ภาพจริงที่เป็นอยู่ เพราะเมื่อเวลาคนเราถ่ายรูปก็อยากได้ภาพสวย และดีที่นั่น กวีจึงถามในลักษณะเชิงหยอกเย้าว่าภาพที่ถ่ายเป็นภาพจริงของเธอหรือไม่ หรือเป็นภาพที่ตกแต่งแล้ว หรือมีแอปพลิเคชันอะไรที่จะสามารถส่องดูหัวใจของหญิงสาวได้หรือไม่ ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณฉิต, 2564: 67)

บังคับแสงแปลงทรงให้ลงช่อง
เติมที่พร่องเพิ่มที่ขาดราววาดเสริม

หน้าขาวवलชวนผันช่วยกันเติม
ตาเล็กตึกก็เพิ่มให้พองโต
หน้าเรียวเล็กเช็กซีเพิ่มหรีแสง
ช่วยปรับเปลี่ยนแต่งทรงตรงที่โหว่
ทุกรูปนามงามมนุษย์สุดมโน
ภาพผุดโผล่โปกัสซัดและเบลอ

2.9 พิกัดสรรส คือ รสที่เกิดจากการรับรู้อารมณ์ความรู้สึกความเบื่อ รำคาญ ขยะแขยง เช่น ความเบื่อหน่ายในชีวิตที่ต้องทำงานหนักแต่ไม่มีความก้าวหน้า รำคาญที่ถูกเบียดเบียนโดยที่ตนเองไม่สามารถปฏิเสธได้ (ณิชาภา กระกรกุล และสุภาพร คงศิริรัตน์, 2560: 39-40) ตัวอย่างบทกวี เพียงก้มมอง มีรสวรรณคดีที่เกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึกเบื่อหน่ายกับการทำงานหนัก รวมถึงมรสุมชีวิตก็เข้ามาทำลายชีวิตจนพัง อุปสรรคต่าง ๆ เหมือนโกรธเข้าทำลายชีวิตของเขาอย่างหนักจนไม่มีที่พักพิง อาจจะต้องด้วยตำแหน่งงานมีภาวะกดดันทั้งตำแหน่งงาน เพื่อนร่วมงาน ทำให้งานที่ทำนั้นไม่ประสบความสำเร็จ กวีจึงเสียดสีในบทกวีว่าถ้าหากอยากประสบความสำเร็จจะต้องอดทนบ่นหรือหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณชิต, 2564: 47)

ความอ่อนหวานถูกงานหนักพรากไปแล้ว
เหลือเพียงแววหน้าหวาดเกินคาดหวัง
โลกด้านดีที่หมายก็พ่ายพัง
มรสุมคลุ้มคลั่งฝังชีวิต
โลกด้านลบโถมแรงขึ้นแต่งหา
มันวนเกลียวพาดพาดเกี่ยวความเบี้ยวบิด
ทรายแตกตื่นคลื่นโทะสะเข้าประชิด
ทำลายมิติมิดจมอารมณ์ร้าย

2.10 หาสรส คือ รสที่เกิดจากการได้รับรู้อารมณ์ความรู้สึกขบขันที่ตัวละครประพุดหรือพูด (ณิชาภา กระกรกุล และสุภาพร คงศิริรัตน์, 2560: 39-40) ตัวอย่างบทกวี ณ มหกรรมประกวดพระเครื่อง มีรสวรรณคดีที่เกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึกขบขันที่กล่าวถึงพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งหันมาสนใจสองพระเครื่องสองตะกรุด ซึ่งเป็นสิ่งที่พระพุทธร่องไม่เคยสั่งสอนหรือไม่ใช่กิจของสงฆ์ แทนที่จะหันมาศึกษาธรรมะของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะมีข่าวให้เห็นอยู่บ่อยครั้งตามข่าว ซึ่งกวีได้กล่าวถึงในบทกวีว่า พระพุทธร่ององค์เคยตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรมอันล้ำค่า ย่อมเห็นศาสดาปรากฏผล” สอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง แต่กลับหันมาสองพระเครื่องสองตะกรุด และเป็นเรื่องที่ตลกมากเป็นพระแท้ ๆ กลับต้องถูกขำน้ำ โดยเขียนพระที่ไม่ได้บวช จึงเป็นการกระทำสวนทางกับคำสอนและการปฏิบัติของพระพุทธเจ้านั่นเอง ดังบทกวีที่ว่า (โชคชัย บัณชิต, 2564: 57)

พระสงฆ์สองพระพระเพ่งตะกรุด
พระพุทธร่องสั่งสอนสงฆ์
ผ่านถ้อยพระธรรมเจตจำนง
ซึ่งยังคงอยู่ยงอยู่คงทน
ผู้ใดเห็นธรรมอันล้ำค่า
ย่อมเห็นศาสดาปรากฏผล
เห็นทิพย์แห่งธรรมอันอนันต
สูงส่งมงคลเห็นตนเอง

สรุปผล

การวิเคราะห์โวหารภาพพจน์และสรรพนามในกวีนิพนธ์เรื่อง ผูกนกเหนื่อวิหาร ของ โชคชัย บัณชิต จำนวน 63 บท ตามที่ได้วิเคราะห์ตามแนวคิดทฤษฎีที่ตั้งเป็นกรอบไว้ ผู้วิจัยจึงขอสรุปผลการวิจัย ดังนี้ (โชคชัย บัณชิต, 2564)

1. การวิเคราะห์โวหารภาพพจน์ในกวีนิพนธ์เรื่อง ผูกนกเหนื่อวิหาร ของ โชคชัย บัณชิต พบว่ามีโวหารภาพพจน์ 6 ประเภท คือ 1) อุปมา 2) อุปลักษณ์ 3) อธิพจน์ 4) สัทพจน์ 5) บุคลาธิษฐาน 6) นามนัย จากการศึกษาวิเคราะห์โวหารภาพพจน์ในกวีนิพนธ์ เรื่อง ผูกนกเหนื่อวิหาร ของโชคชัย บัณชิต พบว่ามีโวหารทั้งหมด 6 ประเภท มีการใช้โวหารภาพพจน์ในการเปรียบเทียบเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าถึงสิ่งที่กวีต้องการสื่อ มีการกล่าวถึงสิ่งที่กล่าวเกินจริง ทำให้สิ่งที่ไม่มีชีวิตให้มีชีวิตหรือมีความรู้สึกเหมือนมนุษย์ และมีการเปรียบเทียบสิ่งที่โดดเด่นที่สุดเพื่อแทนสิ่งนั้น ๆ

2. การวิเคราะห์สรรพนามในกวีนิพนธ์เรื่อง ผูกนกเหนื่อวิหาร ของ โชคชัย บัณชิต ปรากฏสรรพนามคือ 1) ศานตรส รสแห่งความสงบและการให้อภัย 2) ศฤงคารรสหรือ นารีปราโมทย์ รสแห่งความรักและความซาบซึ้ง 3) เราทรรสหรือพิโรธวาทัง รสแห่งความโกรธ 4) กรุณารสหรือสลลาปังคพิสัย รสแห่งความทุกข์โศก 5) เสาวรสจณี คือ รสแห่งความงาม 6) ภยานกรส รสแห่งความกลัว 7) วีรรส รสแห่งความกล้าหาญ 8) อัถภูตรส รสแห่งความแปลกใจ 9) พิภตสรส รสแห่งความเบื่อรำคาญ และ 10) หาสยรส รสแห่งความขบขัน จากการศึกษาวิเคราะห์สรรพนามในกวีนิพนธ์ เรื่อง ผูกนกเหนื่อวิหาร ของโชคชัย บัณชิต พบว่า ปรากฏสรรพนามที่ทั้ง 10 รส มีคุณค่าทางด้านสรรพนามที่มีวรรณศิลป์เป็นอย่างดี สอดคล้องกับยุคสมัยใหม่ที่ทุกคนต้องเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ ที่มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว เช่น สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ และสื่อสังคมออนไลน์ที่ทันสมัยทันโลกทันเหตุการณ์ อีกทั้งยังสามารถทำให้ผู้อ่านเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกตามบทกวีได้ โดยมุ่งเน้นการนำเสนอสรรพนามที่สื่ออารมณ์ความรู้สึกผ่านบทกวี ซึ่งมีทั้งอารมณ์เกี่ยวกับการให้อภัย อารมณ์ความรัก ความโกรธ ความทุกข์โศก ความงามของดอกไม้ ความกลัว ความกล้าหาญ ความแปลกใจ ความรู้สึกเบื่อ และความขบขัน อีกทั้งยังนำเสนอข้อคิดต่าง ๆ ที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

อภิปรายผล

การวิเคราะห์โวหารภาพพจน์ในกวีนิพนธ์เรื่อง ผูกนกเหนื่อวิหาร ของ โชคชัย บัณชิต พบว่ามีโวหารภาพพจน์ อุปมา อุปลักษณ์ อธิพจน์ สัทพจน์ บุคลาธิษฐาน นามนัย สอดคล้องกับ กิระติ ธนะไชย (2557) ซึ่งได้กล่าวถึงกลวิธีทางวรรณศิลป์ว่าประกอบด้วย การสรรคำ เสียงของคำและภาพพจน์ต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์กับการส่งสารและรับสาร การสื่อความหมายจากสาร กลวิธีทางวรรณศิลป์ทำให้เข้าใจแนวคิดเรื่องการสืบสรรค์กวีนิพนธ์ ทำให้ทราบถึงความเด่น ความงาม และความเฉพาะตัวของกวีนิพนธ์อีกด้วย อีกทั้งยังสอดคล้องกับ รินฤทัย สัจจพันธุ์ (2555) ที่กล่าวว่า วรรณกรรมที่ดีย่อมประกอบขึ้นด้วยวรรณศิลป์ อันเป็นเครื่องมือที่ผู้ประพันธ์ได้อบรมบ่มเพาะจนชำนาญ และนำมาใช้ในงานวรรณกรรมใน 2 นัยยะ คือ 1) เพื่อส่งสารไปยังผู้อ่านให้เกิดความเข้าใจลึกซึ้ง 2) เพื่อแสดงชั้นเชิงฝีมือทางกวี นอกจากนี้โชคชัย บัณชิต ยังใช้กลวิธีสร้างสรรค์บทกวีด้วยการใช้คำโวพจน์ การใช้คำจินตภาพเพื่อให้ผู้อ่านเข้าถึงความหมายของบทกวี แฝงค่านิยมของคนในยุคปัจจุบัน การใช้เทคโนโลยี และยังกล่าวถึงตัวตนเองที่เป็นนักเขียนอีกด้วย

ด้านสรรพนามประเภทศานตรส ศฤงคารรสหรือนารีปราโมทย์ เราทรรสหรือพิโรธวาทัง กรุณารสหรือสลลาปังคพิสัย เสาวรสจณี ภยานกรส วีรรส อัถภูตรส พิภตสรส และ หาสยรส เป็นสรรพนามที่ปรากฏในกวีนิพนธ์เรื่อง ผูกนกเหนื่อวิหาร ของ โชคชัย บัณชิต ซึ่งจะเห็นได้ว่ากวีได้ใช้อารมณ์ความรู้สึกในสรรพนามที่แฝงไว้ในบทกวี จำนวน 63 บท ดังที่ สุทัศน์ วงศ์กระบกถาวร (2565: 33) กล่าวว่า รสนั้นเกิดจากกลวิธีคัดสรรและเรียบเรียงถ้อยคำที่มีความหมายลึกซึ้งกินใจ มีความไพเราะสร้างอารมณ์คล้อยตามด้านใดด้านหนึ่งแก่ผู้อ่าน เช่น รัก ตลกขบขัน สงสาร โกรธ เกลียด กลัว สงบ ซึ่งผู้อ่านได้อ่านและได้เข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกของกวีผ่านสายตาของโชคชัย บัณชิต และรับรู้อารมณ์ความรู้สึกผ่านบทกวีนั้น สอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2564: 19) กล่าวคำประกาศรางวัลหนังสือดีเด่น ประเภทหนังสือกวีนิพนธ์ ในการประกวด

หนังสือดีเด่น ประจำปี พ.ศ.2564 ว่า ผุ่จนกเหนื่อวิหารเป็นหนังสือรวมกวีนิพนธ์ของโชคชัย บัณฉิต ที่สะท้อนมุมมองที่มีต่อสังคมผ่านสายตาและจินตนาการอันลุ่มลึก สื่อความหมายของชีวิตก้าวผ่านวัยเยาว์จนเติบโตด้วยความสุข “เพราะมีเพื่อนเดือนปีจึงมีค้ำร่วมก้าวผ่านกาลเวลาหาความหมาย” (เพื่อน: กับความหลังเบื้องหน้าเรา) ความทุกข์ความหวัง “แนบผ้งน้ำยามหนาวไร้วาดเหนื่อเอาหัวใจเป็นใบเรือเติมเชื้อผ้ง” (ผ้งน้ำยามหนาว) ทั้งอดีตและปัจจุบัน สะท้อนภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยเทคโนโลยี รวมทั้งแผ่เงาแห่งธรรมะไว้อย่างแนบเนียน ให้ข้อคิดและแนวทางในการแก้ปัญหาด้วยวิจรรย์ญาณอย่างมีเหตุผลและน่าสนใจ ด้วยความสมบูรณ์ของเนื้อหาและศิลปะของการประพันธ์ และการใช้ภาษาที่คมคายมีชั้นเชิงทางวรรณศิลป์ ผู้อ่านจึงรับรู้ได้ถึงสุนทรียภาพของนามธรรม ซึ่งลงตัวกับรูปธรรมของบทกวีที่มีพลังอันสงบแต่ทว่าสง่างาม (สงบสงัด ณ ชั่วครู่ รุ่งดวงกลดแตก แทรกไหว ภายนอกผุ่จนกแน่นไพร ภายในวิหารเจียบงา)

จากการวิเคราะห์สวรรณคดีในกวีนิพนธ์ เรื่อง ผุ่จนกเหนื่อวิหาร ของ โชคชัย บัณฉิต ปรากฏสวรรณคดีประเภทศานตรสอย่างโดดเด่นที่สุด เนื่องจากระสศานตรสเป็นสวรรณคดีที่สื่อถึงอารมณ์ของความสงบจิตสงบใจ การให้อภัย และการปล่อยวาง เพราะสังคมปัจจุบันมีการแข่งขัน การแย่งชิง ค่าครองชีพสูง เกิดเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวทางสังคมต่าง ๆ มากมาย ผู้เขียนจึงได้แผ่เงาธรรมะในการดำรงชีวิตในยุคสังคมออนไลน์ที่มีความก้าวหน้าและมีบทบาทอย่างยิ่งต่อสังคมปัจจุบัน สอดคล้องกับ สุทัศน์ วงศ์กระบากลาว (2565: 304) กล่าวว่าในปัจจุบันการรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านระบบโซเชียลเน็ตเวิร์ก หรือเรียกกันล่าวาโลกออนไลน์ นับว่าได้รับความนิยมและอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ การติดต่อสื่อสาร การแสดงความคิดเห็นผ่านงานเขียนรูปแบบต่าง ๆ ในยุคโลกไร้พรมแดนนี้ ปรากฏผ่านสื่อออนไลน์ประเภท Facebook หรือ Line อย่างสม่ำเสมอ กวีได้ใช้พื้นที่แสดงความสามารถด้านการเขียนกวีนิพนธ์ และสื่อสารความคิดเห็นออกมาให้ผู้อ่านได้รับรู้ และมีคนติดตามอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะเวลาที่เกิดเหตุการณ์สำคัญ หรือการสะท้อนถึงปัญหาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง บทกวีนิพนธ์ก็ได้ทำหน้าที่ในพื้นที่โลกออนไลน์อย่างทรงพลัง อีกทั้งยังรังสรรค์ต่อบทกวีเรื่องอื่น ๆ ผ่านความเคลื่อนไหวของสังคมยุคปัจจุบัน เพื่อถ่ายทอดสวรรณคดีอีกมากมาย โดยเน้นอารมณ์สงบตามชื่อหนังสือที่ชื่อว่า ผุ่จนกเหนื่อวิหารที่กล่าวถึงนงผุ่หนึ่งทีบินมาเกาะยอดวิหาร มีอิสระมีอารมณ์ความรู้สึกดำเนินชีวิตวิถีของนก กระโดดโลดเต้นตามสัญชาตญาณ ออกหากินบินไปมาและพักผ่อนเหนื่อเหนื่อวิหารภายในวิหารเจียบอย่างสงบ ซึ่งแผ่เงาอารมณ์สงบ ปล่อยวางและให้อภัยซึ่งก็เปรียบเสมือนชีวิตของมนุษย์ที่ต้องใช้ชีวิตอย่างมีสติรอบคอบ มีความสุขสงบและปล่อยวาง มนุษย์จึงจะสามารถใช้ชีวิตให้มีความสุขในโลกยุคปัจจุบัน

ในด้านสวรรณคดีในกวีนิพนธ์ เรื่อง ผุ่จนกเหนื่อวิหาร ของ โชคชัย บัณฉิต ที่ปรากฏน้อยที่สุด คือ หาสยรส ซึ่งเป็นรสที่เกิดจากการได้รับรู้อารมณ์ความรู้สึกขบขัน อาจเป็นเพราะเนื้อหาและสวรรณคดีหรืออารมณ์ความรู้สึกในบทกวี ที่ผู้เขียนได้ถ่ายทอดออกมานั้นส่วนใหญ่เป็นเรื่อง รัก โลภ โกรธ หลง ซึ่งเป็นอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ทุกคน สอดคล้องกับ พระมหาจุฑฉัย วชิรเมธี (2566) ที่กล่าวไว้ในรายการธรรมประจักษ์ว่า เหตุที่มนุษย์ต้องมีความรักนั้นเพราะว่ามนุษย์เป็น ปุ่จนที่มีสัญชาตญาณพื้นฐาน คือ ความรัก ความโลภ ความโกรธและความหลง เพราะมนุษย์ต้องการที่พึ่งพิงหรือต้องการสระ เพราะมนุษย์ต้องมีความมั่งคั่งในจิตใจและในชีวิตของตน เพราะมนุษย์มีารกรวมทางวัฒนธรรมบางอย่างร่วมกัน เช่น สายเลือดเดียวกัน ชาติเดียวกัน ศาสนาเดียวกัน วัฒนธรรมเดียวกัน ภาษาเดียวกัน เพราะมนุษย์ยังรู้สึกพร่องอยู่เสมอด้วยเหตุนี้ ปัจจัยทั้งหมดนี้เป็นสาเหตุทำให้มนุษย์ยังคงเวียนว่ายในวัฏจักรความรักไม่จบไม่สิ้น เราจะสามารถหลุดพ้นออกจากวัฏจักรของความรักได้ก็ต่อเมื่อเราบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ รักแท้ คือ เมตตา เมตตาที่สากละจะทำให้เรารักคนได้ทั้งโลก

จากการศึกษาวิเคราะห์สวรรณคดีในกวีนิพนธ์ เรื่อง ผุ่จนกเหนื่อวิหาร ของ โชคชัย บัณฉิต ยังพบว่า โชคชัย บัณฉิต เป็นนักเขียนที่ยังแผ่เงาสังคมในโลกยุคออนไลน์อย่างใกล้ชิด นำเสนอการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การดำรงชีวิตของคนในยุคปัจจุบัน และยังแผ่เงาข้อคิดต่าง ๆ ผ่านบทกวี มีการนำเสนอบทกวีผ่านเฟซบุ๊กอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งมีอารมณ์ทั้งสงบปล่อยวาง มีรักและขง โลภ โกรธ หลง อย่างเฉกเช่นมนุษย์ทั่วไป เพราะมนุษย์ย่อมมีอารมณ์ความรู้สึกแตกต่างกันออกไปตามสถานการณ์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ โชคชัย บัณฉิต มีการนำเสนอบทกวีมีเนื้อหาความเป็นไปของสังคมปัจจุบันที่สังคมต่างต่อสู้และดิ้นรนทำมาหากินคล้ายดั่งผุ่จนกเหนื่อวิหาร มีการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย สะท้อนภาพสังคมยุคปัจจุบัน มีการเสียดสีสังคม โชคชัย บัณฉิต ยังสอดแทรก

คำสอนด้านศาสนา แฝงข้อคิดที่สามารถขัดเกลาจิตใจให้ปล่อยวาง ขัดเกลาอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ อีกทั้งนำเสนอความทันสมัยในยุคโลกออนไลน์ เช่น ระบายอารมณ์ความรู้ผ่านสังคมออนไลน์หรือโซเชียลเน็ตเวิร์กบนจอโทรศัพท์ หรือจอมือถือ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตจริงของคนยุคใหม่ที่สื่ออารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์สามัญชนคนธรรมดาที่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีออนไลน์ และนำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันไปแล้ว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1 สามารถนำความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปบูรณาการ ในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาการวรรณกรรมคดีสรร ในหนังสือเรียน

1.2 สามารถนำผลการวิจัยไปปรับใช้ในการวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ได้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีไทยกับวรรณคดีสันสกฤตในวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ของโชคชัย บัณฑิต

2.2 ควรมีการศึกษาสุนทรียภาพการใช้คำในวรรณกรรมที่ได้รับรางวัลประเภทอื่น ๆ

เอกสารอ้างอิง

กิริธา ธนะไชย. (2557). *ฉันทลักษณ์ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่: การสืบทอด การสร้างสรรค์และความสัมพันธ์กับสุนทรียภาพ*

ทางวรรณศิลป์. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กุสุมา รักขมณี. (2549). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสาร.

โชคชัย บัณฑิต. (2564). *ฝูงนกเหนือวิหาร* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เค.พี.จันทร์เกษม.

ณิชาภา กระกรกุล และสุภาพร คงศิริรัตน์. (2560). การศึกษารสวรรณคดีที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องไข่นางูน ของประภัสสร เสวิกุล.

วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 5(1), 37-50.

ดวงมน จิตรจำนงค์. (2543). แนวคิดสำคัญของกวีนิพนธ์ไทยในยุคโลกาภิวัตน์. *สงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์*

และมนุษยศาสตร์, 6(1), 1-13.

ธเนศ เวศร์ภาดา. (2549). *หอมโลกวรรณศิลป์การสร้างรสสุนทรีย์แห่งวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: ปาเจรา.

ปราโมทย์ ชูเดช. (2549). ภาพพจน์และรสวรรณคดีไทย. *วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์*, 1(2), 41-47.

พระมหาอุทัย วชิรเมธี. (2566). *มนุษย์ต้องมีความรัก: คมธรรมประจำวัน โดย ว.วชิรเมธี*. สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2566,

จาก <https://www.youtube.com/watch?v=rXHvXMNSVsY>

ราชบัณฑิตยสถาน. (2552). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

รีนฤทัย สัจจพันธุ์. (2555). *สุนทรียภาพแห่งชีวิต*. กรุงเทพฯ: ณ เพชร.

วิเชียร เกษประทุม. (2558). *หลักภาษาไทย*. นนทบุรี: เพิ่มทรัพย์การพิมพ์.

สรียกานต์ ยี่แก้งเอี่ยม. (2564). กลวิธีทางวรรณศิลป์และภาพความเป็นอื่นในกวีนิพนธ์ของอังคาร จันทาทิพย์. *วารสารมนุษยศาสตร์*

และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 12(2), 225-241.

สุทัศน์ วงศ์กระบอกถาวร. (2565). *วรรณกวีนิพนธ์ไทย*. กรุงเทพฯ: เค.พี.จันทร์เกษม.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2564). *คำนิยามรางวัลดีเด่นหนังสือกวีนิพนธ์เรื่อง ฝูงนกเหนือวิหาร*. กรุงเทพฯ:

กระทรวงศึกษาธิการ.

อารยา ถิรมงคลจิต. (2561). *รสและลีลาในวรรณคดี*. กรุงเทพฯ: เติลินิวส์.